

Analysis of the theory of citizenship rights in the reproduction of urban space based on the needs of vulnerable groups (Case study: Zanjan city)

Dariush Jahani¹ | Majid Hazrati² | Mohammad Taghi Heydari³ | Jafar Mahdiun⁴

1. Member of the Faculty of Geography of Payam Noor University, Tehran, Iran. E-mail: d.jahani60@pnu.ac.ir
2. Ph.D student of Geography and Urban Planning, Zanjan University, Zanjan, Iran. E-mail: Hazratimajid@gmail.com
3. Corresponding author, Professor of Geography Department, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. E-mail: mt.heydari@znu.ac.ir
4. Master of Urban Planning, Islamic Azad University, Zanjan Branch, Zanjan, Iran. E-mail: jmahdiyoun@yahoo.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received 16 November 2022

Received in revised form 16

July 2023

Accepted 22 June 2023

Published online 21 July 2024

Keywords:

Citizenship Rights, Urban Disabled, Urban Adaptation, Zanjan City.

Organizing and producing space based on the principle of citizen rights is one of the basic needs in urban planning and design. Urban spaces should have the ability to provide welfare services for all classes with different abilities and weaknesses. The importance of honoring the disabled in the construction and upbringing of society shows the necessity of paying attention to the rights of citizens in the city. The current research, with survey-analytical method, seeks to analyze the theory of citizenship rights in the reproduction of the city space based on the needs of vulnerable groups in Zanjan city. Data collection was done with field and library studies. The statistical population includes 5560 people with disabilities in Zanjan city, of which 359 people were selected by Cochran sampling. Data analysis was done with variance analysis test, partial least square method with SPSS.19, Smart PLS.3 software. The findings showed that the average satisfaction of the citizenship rights index is 2.94. Based on variance analysis, there is a difference between the type of disability and citizenship rights. Because the public spaces of the city are not adapted according to the types of disabilities. The path analysis coefficient for the impact of the right to use urban space on citizenship rights is 0.802 and the impact of the right to participate is 0.824. As a result, city design based on the right to use the urban space and the right to participate strengthens the rights of citizens.

Cite this article: Jahani, D., Hazrati, M., Heydari, M.T. & Mahdiun, J. (2024). Analysis of the theory of citizenship rights in the reproduction of urban space based on the needs of vulnerable groups (Case study: Zanjan city). *Journal of Geography and Planning*, 28 (88), 117-131. <http://doi.org/10.22034/GP.2023.54145.3059>

© The Author(s).

DOI: <http://doi.org/10.22034/GP.2023.54145.3059>

Publisher: University of Tabriz.

Extended Abstract

Introduction

Urban spaces are the basis of citizens' lives and activities, which establish the greatest connection with people and their living environment. And according to the characteristics of people and age, gender and social groups, it should be able to provide a safe, healthy, stable and attractive environment and respond in a suitable way to the different needs of all social groups. Not paying attention to the main and basic needs of people, their perceptions and behaviors in daily life, not taking into account the physical and mental conditions of all strata and ages of the society, not taking into account the cultural and social characteristics of people and many such basic issues in the design and program. The planning of urban spaces has caused the creation of vulnerable and problematic spaces that accommodate only a few people, and since the fruit of this type of design is spaces that are labeled with a special function and provide for all demands. And they are not the needs of the people, they are not welcomed enough and the field of other activities is weakened in them. Among the people whose conditions governing the public spaces and the country's urban planning system have led to their physical and social exclusion and isolation, the population of disabled people and people with physical and mobility disabilities is in a situation where the lack of proper respect for disabled people in planning and design Urban spaces, inadequate local health services, are among the issues that must be addressed in urban planning and compliance with citizen's rights. Therefore, examining the citizenship rights of disabled people in cities as a vulnerable group that needs support increases its importance. Therefore, the current research intends to analyze and discuss the problematic of the disabled-friendly urban space in Zanjan city by analyzing the theory of citizenship rights.

Methodology

The current research is a survey-analytical method. Data collection was done by field and library studies. The statistical population of the research consists of 5560 people with physical-motor disabilities living in Zanjan city. The number of research sample was selected by Cochran's formula of 359 people. The research indicators are in the form of "right to use urban space" and "right to participation" as independent variables and "citizenship rights" as dependent variables in the form of standard SF-36 questionnaire. To analyze the data from the descriptive tables, the analysis of variance test (to check the degree of disagreement of the statistical groups regarding the research topic) and the path analysis test (to check the effect of the characteristics of the right to use urban space and the right to participate on the component of citizenship rights) SPSS.19 and SmartPLS.3 software is used.

Results and discussion

Citizen rights in Zanjan remain unknown. And the average satisfaction of the statistical community with the index of citizenship rights is equal to 2.94. Therefore, the status of civil rights indicators in Zanjan city is average to low. And the group of disabled people are dissatisfied with the way of urban planning and design. In this regard, the average index of the right to use urban space is 3.01. One of the principles of citizenship rights is the use of urban space by people based on their physical and mental capabilities and inadequacies, and this is their first citizenship right. While in the city of Zanjan, this component is not in a very good condition. On the other hand, the average satisfaction of the statistical community with the participation right index is equal to 2.87. This amount also indicates that the level of participation of people, especially disabled people, in the planning and organization of space in Zanjan city is not favorable. Also, in the analysis of the difference of opinion of the statistical community, it was determined that the significance level of the "type of disability" index is equal to zero. Therefore, in the "type of disability" index, between different groups of "blind; Deaf; speech disorder; Cut off the hand; hand defect; Amputation; leg defect; trunk defects; Due to several defects" there is a difference of opinion regarding the status of the indicators of citizenship rights and the desirability of the living space in the city. Because the public spaces of Zanjan city are not designed and adapted based on physical abilities or in other words based on the type of disability of the citizens, especially the disabled. In addition, in the next three indicators, the significance level is lower than the confidence level of $P > 0.05$ and the null hypothesis ($H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_N$) is confirmed. As a result, between different gender groups (male and female); Socio-economic position (low, medium, high) and length of stay in the city (under 5; 5 to 10; 10 to 20; over 20) do not have any disagreement. Finally, the examination of the indicators of citizenship rights and the degree of influence of each one on the urban space with the path analysis test also showed that the total effect of the component of the right to use urban space on the component of citizenship rights is equal to 0.802. And the value of the total effect of the participation right component is equal to 0.824. This trend shows that from the point of view of the statistical community, the components of the right to use and the right to participate have a favorable effect on the component of citizenship rights, and by strengthening these two components, it is possible to create a favorable urban space that is suitable for the needs of different communities, especially the disabled. Also, the

separate examination of the components also showed that the "Urban Vitality" index has the most impact in the "right to use urban space" component with a total effect of 0.563. This factor shows that, compared to other components, the statistical community believes that the state of urban vitality is more favorable and should be improved through the improvement of urban vitality. on the index of citizenship rights.

Conclusion

Considering the importance of the citizenship rights of the disabled as a part of the existing socio-economic capacities of the society and neglecting the rights of this group, it will lead to the normalization of non-observance of citizenship rights in the society. In this regard, the non-availability of the necessary infrastructure for disabled people and those with limited physical and mobility makes it difficult for them to access urban facilities, and the disarray of urban spaces and their non-compliance with the needs and desires of these people has caused them to be isolated.

Reference

- Armideh, Siavash (2013) jurisprudence and legal review of compensation challenges caused by disability in accidents, specialized scientific quarterly of new research in human sciences, number 8, (in Persian).
- Behzadpour, Mohammad and Safardokht Asal, Mohammad (2020). Examining the problems of physically and physically disabled people passing through the sidewalks and parks of Karaj city with emphasis on the rules and regulations of disabled people. *Shabak Quarterly*, 6(5): 251-260, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=550828>
- Bromila, R., Matthew. D., Thomas. C. (2019). City center accessibility for wheelchair users: The consumer perspective and the planning implications.
- Ebrahimpour, Majid (2014) Possible worlds: Henry Lefour and citizenship rights, Farhang, Tehran, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=483767>
- Eliot, Anthony and Brian Turner (2020) Perspectives in Contemporary Social Theory, translated by Farhang Irshad, Tehran: Sociologists, (in Persian). <https://www.gisoom.com/book/>
- Faraji, Mohammad Ali (2014) A comparative study of the principle of non-discrimination based on disability in the field of employment, *Medical Law Quarterly*, 8(29), 167-195, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=241695>
- Fenster, Tovi (2019) Identity Issues and Local Governance: Woman's Everyday Life in the City, *Social Identities*.
- Foroughmand Arabi, Houshang and Karmi Fard, Leila (2015) Disabled-friendly city and design criteria for disabled social interaction centers with a mental health approach, *Urban Management Journal*, No. 39: 24-7, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=247706>
- Goonewardena, K, Kipfer, S, Milgrom, R, Schmid, K (2018) *Space, Difference, Everyday Life* (Reading Henri Lefebvre), New York and London: Routledge.
- Greed c., (2014) *Women and Planning Creating Gender Realities*, Routledge, London and New York.
- Gutdiner, Mark and Leslie Bad (2020) *Basic Concepts in Urban Studies*, translated by Abdolreza Adhami, Tehran, Bahman Barna, first edition, (in Persian). <https://www.adinehbook.com/gp/product/9648023282>
- Habibi, Seyed Mohsen and Maryam Amiri (2015) Citizenship rights; The existing city and the desirable city of what is and what should be, *Journal of Anthropological Research*, Volume 5, Number 2: 9-30, (in Persian). 10.22059/ijar.2015.59014
- Harvey, David (2018) the right to the city, *New Left Review*.
- Iran Statistics Center (2016) *Population and Housing Census of Zanjan 2015*, Publications of Iran Statistics Center, Tehran, (in Persian).
- Jumapour, Mahmoud and Isalou, Ali Asghar and Isalou, Shahabuddin (2016). Capacity measurement of urban spaces in responding to the needs of groups with physical-motor disabilities, a case study: the central part of Qom city. *Urban Research and Planning Quarterly*, 7(26), 21-36, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=278908>
- Kaman Rudi Kejori, Musa. (2010). Structural pathology of Tehran's urban development management with an emphasis on adapting urban spaces for the disabled. *Urban Management*, 8(25), 99-114, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=126503>
- Karbasi, Mostafa and Devatgaran, Kivan (2019) *International Convention on the Rights of Disabled Persons and the Comprehensive Law for the Protection of the Rights of Disabled Persons*, General Department of Public Relations and International Affairs of the National Welfare Organization, Tehran, (in Persian). <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/134833>
- Lefebvre, Henri (2011) *the Production of Space*. Translated by David Nicholson. Smith, Oxford, Black well, Oxford and Cambridge.

- Lefebvre, Henri (2016) *The Urban Revolution*, translated by Robert Bononno, New York, University of Minnesota press.
- Nazmfar, Hossein; Alavi, Saïda; Sadeghi, Nasreen and Eshghi Chaharbarj, Ali (2017) Feasibility of Realization of Handicapped Friendly City in Iranian Cities: Bukan, *Urban Studies Quarterly*, 27: 67-78, (in Persian). https://urbstudies.uok.ac.ir/article_60845.html
- Piran, Parviz (2015) Introductory speech: A specific right to a specific city, *Haft Shahr magazine*, volume 4, number 49-50: 8-51, (in Persian). DOI: 10.22059/jhgr.2019.278353.1007891
- Rafiyani, Mojtabi and Nina Elwandipour (2016) Conceptualization of the idea of citizenship rights; In search of a conceptual model, *Iranian Journal of Sociology*, Volume 16, Number 2: 25-47, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=301816>
- Rahbari, Laden (2013) Feeling of security in urban spaces and women's rights, *Scientific Conference on Women and Urban Life*, Tehran Municipality, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/Journal/ViewPaper.aspx?ID=249465>
- Rahbari, Laden, and Mahmoud Sharapour (2014) Gender and Citizenship Rights: A Test of Lefebvre's Theory in Tehran, *Iranian Journal of Sociology*, Volume 14, Number 1: 116-141, (in Persian). 20.1001.1.17351901.1393.15.1.5.2
- Rahmani, Mehdi (2020) Rights of disabled children, master's thesis in law, private orientation, International Campus, (in Persian). <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/9fbb8fe994d632fd8f65bb3114ba1082>
- Safier, M (2016) Securing the Right to the City: the case for civic cosmopolitanism, *UNESCO UN-HABITATE ISS 2016*: 30.
- Shahnaz, Ali Akbar (2020), evaluation and prioritization of urban public spaces according to the needs of the disabled. master thesis. University of Sistan and Baluchistan, (in Persian). <https://www.virascience.com/thesis/545482/>
- Sharqi, Ali; Zarghami, Ismail; Alfat, Milad and Salehi Kosalari (2017) Measuring the status of disability-friendly city global indicators in Tehran Metropolis (AFC), *Urban Studies and Research Journal, Regional*, 8(28): 1-22, (in Persian). https://urs.ui.ac.ir/article_20537.html
- Tagvai, Masoud and Moradi, Golshan and Safarabadi, Azam (2010). Investigating and evaluating the condition of Isfahan city parks based on existing standards and criteria for the access of the disabled and veterans. *Geography and Environmental Planning*, 21(2), 47-64, (in Persian). 20.1001.1.20085362.1389.21.2.5.1
- Taqvai, Ali Akbar, Azizi, Daoud and Ahmed Yazdani (2015) Investigating the role of the theory of citizenship rights in the production and reproduction of urban space, *Haft Shahr magazine*, No. 49-50: 88-99, (in Persian). http://www.haftshahrjournal.ir/article_20430.html?lang=fa
- UN-HABITAT (2008), *State of the World's Cities 2010/2011, Bridging The Urban Divide*
- Vahidshirvani, Mustafa and Hosni, Alireza and Aghaei Bejestani, Maryam (2018). Investigating how to compensate for the claims of veterans and disabled people due to the lack of management of urban environment optimization. *Urban Management*, 17(52): 219-229, (in Persian). <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=483767>
- WHO. (2018). Ageing and life course, fighting stereotypes [Online]. Available: http://www.who.int/ageing/about/fighting_stereotypes/en/index.html.
- Yaghfour, Hossein; Sir, unit; Mozni, Mehdi and Badli, Ahad (2017) The role of management indicators and social capital in improving the participation of citizens in urban affairs (case: Parsabad city), *Regional Planning Quarterly*, 7(27): 133-146, (in Persian). 20.1001.1.22516735.1396.7.27.10.7
- Yari Hisar, Aristotle and Saeedi Zaranji, Samira and Farzaneh Sadat Zaranji, Zila and Eskandari Ainuddin, Hadi (2020) Evaluation of urban space optimization for the disabled and people with physical-motor disabilities (case study of Ardabil city), *Journal of Urban Studies*, 9 (36): 117-132, (in Persian). DOI: 10.34785/J011.2021.746

واکاوی نظریه حقوق شهرداری در باز تولید فضای عمومی شهر براساس نیازمندی گروه‌های آسیب‌پذیر (مطالعه موردی: شهر زنجان)

داریوش جهانی^۱ | مجید حضرتی^۲ | محمدتقی حیدری^۳ | جعفر مهدیون^۴

۱. عضو هیات علمی جغرافیا دانشگاه پیام نور، تهران، ایران. رایانامه: d.jahani60@pnu.ac.ir

۲. دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران. رایانامه: Hazratimajid@gmail.com

۳. نویسنده مسئول، دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران. رایانامه: mt.heydari@znu.ac.ir

۴. کارشناس ارشد شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد زنجان، زنجان، ایران. رایانامه: jmahdiyoun@yahoo.com

چکیده

اطلاعات مقاله

ساماندهی و تولید فضا براساس رعایت اصل حقوق شهروندی یکی از نیازهای اساسی در برنامه‌ریزی و طراحی شهری است. فضاهای شهری در وهله اول باید توانایی پذیرش افراد و تامین خدمات رفاهی تمام اقشار جامعه با توانمندی‌ها و ضعف‌های متفاوت را داشته باشد. اهمیت ارج نهادن بر اقشار آسیب‌پذیر شهر و نقش معلولان در ساخت و تربیت اجزا کوچک‌تر جامعه نشان از ضرورت توجه به حق معلولین در شهر دارد. تحقیق حاضر با روش پیمایشی-تحلیلی، بدنبال واکاوی نظریه حقوق شهروندی در بازتولید فضای عمومی شهر براساس نیازمندی گروه‌های آسیب‌پذیر در شهر زنجان است. گردآوری داده‌ها با مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای انجام شد. جامعه آماری شامل معلولین شهر زنجان به تعداد ۵۵۶۰ نفر است، که با نمونه‌گیری کوکران ۳۵۹ نفر انتخاب گردید. برای تحلیل داده‌ها نیز از آزمون تحلیل واریانس، روش حداقل مربعات جزئی با کمک نرم‌افزار SPSS، Smart PLS.3 استفاده شد. یافته‌های تحقیق نشان داد که، میانگین رضایت جامعه آماری از شاخص حقوق شهروندی برابر ۲/۹۴ است. همچنین، براساس تحلیل واریانس، در شاخص «نوع معلولیت»، بین گروه‌های مختلف در زمینه وضعیت حقوق شهروندی اختلاف نظر وجود دارد. چراکه فضاهای عمومی شهر براساس انواع معلولیت شهروندان مناسب‌سازی نشده است. همچنین، ضریب تحلیل مسیر برای تاثیر حق استفاده از فضای شهری بر مولفه حقوق شهروندی برابر ۰/۸۰۲ و تاثیر حق مشارکت برابر ۰/۸۲۴ است. در نتیجه، طراحی شهر بر مبنای حق استفاده از فضای شهری و حق مشارکت تاثیر مطلوبی بر مولفه حقوق شهروندی دارند و با تقویت این دو مولفه می‌توان فضای شهری مطلوب و متناسب با نیازهای معلولین ایجاد نمود.

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۲۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۴/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۴/۳۱

کلیدواژه‌ها:

حقوق شهروندی، معلولین در شهر، مناسب‌سازی شهری، شهر زنجان.

استناد: جهانی، داریوش؛ حضرتی، مجید؛ حیدری، محمدتقی و مهدیون، جعفر (۱۴۰۳). واکاوی نظریه حقوق شهرداری در باز تولید فضای عمومی شهر براساس نیازمندی گروه‌های آسیب‌پذیر (مطالعه موردی: شهر زنجان). *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۸ (۸۸)، ۱۱۷-۱۳۱.

<http://doi.org/10.22034/GP.2023.54145.3059>

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه تبریز.

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است که همواره در صدد ایجاد ارتباط با فضای پیرامون خود می‌کوشد و این ارتباط از طرق مختلفی چون حضور در محیط، دسترسی به فضاهای پیرامون و انجام فعالیت‌های مورد نیاز خود میسر می‌شود. در حقیقت دسترسی شرط لازم جهت تامین و برآورد فعالیت‌های انسانی بوده و در صورت تحقق این امر، انسان قادر به فعالیت در عرصه‌های مختلف زندگی و دارای بازده اجتماعی و اقتصادی مناسب خواهد بود (بهزادپور و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۵۲). فضاهای شهری بستر زندگی و فعالیت شهروندان است که بیشترین ارتباط را با مردم و محیط زندگی افراد برقرار می‌کند. و با توجه به ویژگی افراد و گروه‌های سنی، جنسی و اجتماعی باید بتواند محیط امن، سالم، پایدار و جذابی فراهم کند و به شیوه مناسبی به نیازهای مختلف تمام گروه‌های اجتماع پاسخ دهد (یاری حصار و همکاران، ۱۳۹۹: ۱۱۸). با این حال، عدم توجه به نیازهای اصلی و اساسی انسان‌ها، ادراکات و رفتارهای آنها در زندگی روزمره، در نظر نگرفتن شرایط جسمانی و روانی همه اقشار و سنین جامعه، لحاظ نکردن خصوصیات فرهنگی و اجتماعی افراد و بسیاری از مسائل اساسی از این قبیل در طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای شهری، سبب ایجاد فضاهایی آسیب‌پذیر و مشکل‌دار شده که تنها تعداد معدودی از افراد در خود جای می‌دهد و از آنجا که ثمره این نوع طراحی، فضاهایی است که برچسب عملکرد خاصی بر آنها زده می‌شود و تأمین‌کننده همه خواسته‌ها و نیازهای مردم نیستند، مورد استقبال لازم و کافی قرار نگرفته و زمینه بروز سایر فعالیت‌ها در آنها تضعیف می‌گردد (داودپور و صبوری، ۱۳۹۱: ۱۲۶).

از جمله افرادی که شرایط حاکم بر فضاهای عمومی و نظام برنامه‌ریزی شهری کشور منجر به طرد و انزوای فیزیکی و اجتماعی آنها شده، جمعیت معلولان و افراد کم‌توان جسمی و حرکتی است (برومیلا و همکاران، ۲۰۱۹: ۲۲۴). معلولان از هر نوع معلولیت جسمی یا روحی که برخوردار باشند، علیرغم وجود قوانین بهره‌مندی برابر از حقوق شهروندی همچون سایر شهروندان، در عمل با توجه به وجود طراحی‌ها و ساخت‌وسازهای غیراصولی و به دور از حداقل استانداردها، این اقشار از دسترسی سهل و آسان به اماکن عمومی شهر محروم هستند (تقوی و همکاران، ۱۳۸۹: ۴۸). به استناد آمارهای ارائه شده توسط سازمان بهداشت جهانی حدود ۱۵ درصد از جمعیت جهان به نوعی دچار معلولیت جسمی می‌باشند (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۸: ۶۷). که همگی نیازمند برخورداری و دسترسی به خدمات عمومی جامعه نظیر مراکز درمانی، تجاری، اداری، خدماتی، تفریحی، حمل و نقل، صنعتی، آموزشی و مذهبی و ورزشی می‌باشند (جمعه پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۲). بررسی شاخص میزان معلولیت جسمی و حرکتی جمعیت در ایران نشان می‌دهد که شاخص مذکور از ۲/۴ در سال ۱۳۳۵ به ۱/۷۲ در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). آمار جهانی نشان می‌دهد مشکلات معلولان تقریباً یک مشکل عمومی و جهانی بوده که تمام معلولان در اقصی نقاط دنیا، بطور مشابه آن را تجربه می‌کنند، و این مسئله مستقل از مکان‌های مختلف است (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۸: ۶۸).

طی چند دهه اخیر، جنبش حقوق معلولان، موجب اقداماتی در جهت رفع موانع گوناگون در مسیر تردد و مشارکت اشخاص معلول شده است. در کشورهای مختلف قوانینی به منظور حمایت از حقوق معلولان در راستای، مناسب سازی متعارف و قابلیت دستیابی محیط برای اشخاص معلول به تصویب رسیده است اوج این حرکت در عرصه جهانی، تصویب کنوانسیون بین‌المللی «حقوق افراد دارای معلولیت» در تاریخ ۱۳ دسامبر ۲۰۰۶ بود. در این قوانین و مقررات، دولت‌ها، بخش‌های عمومی و گاه اشخاص خصوصی، متعهد به مناسب سازی محیط اعم از شهرها، روستاها، ساختمان‌ها، تجهیزات، وسائط حمل و نقل عمومی، محیط‌های شغلی و... جهت دستیابی سهل و آسان معلولان شده‌اند (واحد ترشیری و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۱). بر این اساس امروزه درخواست برای فضاهای شهری منطبق بر نیازهای مدنی شهروندان در زیست روزمره شهر به وضوح دیده می‌شود. خواسته‌هایی که گاه در خیابان‌های شهری نیز متجلی می‌شود و در قالب تئوری حقوق شهروندی قابل بررسی می‌باشند. به نظر

می‌رسد منشور حقوق شهروندی بیش از هر زمان دیگر برای شهر معاصر ضروری است؛ زیرا هم زمان با از دست رفتن کارایی ساختارهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی شهر، بحران‌های شهری به مطالبات شهروندی رخ نشان می‌دهد و از «حقوق شهروندی» سخن می‌رود (حبیبی و امیری، ۱۳۹۴: ۱۱).

نظریه حقوق شهروندی پاسخ قدرتمندی است برای تمامی شهرها به ویژه شهرهایی که شهروندان آن‌ها به صورت متفاوت (محرومیت و کنار گذاشتن گروه‌هایی از مردم از حق به صلح، امنیت و همبستگی) از تعارض شدید رنج می‌برند (سافیر، ۲۰۱۶: ۳۱). در حال حاضر، در اغلب شهرهای جهان، مفهوم حقوق شهروندی، به مثابه کنشی برای گسترش حقوق زیست ساکنان شهری، و دستیابی به استانداردهای اولیه کیفیت زندگی، درک شده و از ضرورت‌های زیستی-حقوقی شهر تلقی می‌گردد (تقوایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۸۹). در این بین اهمیت ارج نهادن بر اقشار آسیب‌پذیر شهر و نقش معلولان در ساخت و تربیت اجزا کوچک‌تر جامعه نشان از ضرورت توجه به حق معلولین در شهر دارد. در این بین فقدان فضاهای شهری مناسب جهت برقراری تعاملات اجتماعی و محدودیت در امکان انجام فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری برای معلولین تنها بخشی از موانع موجود برای دستیابی به چنین حقی می‌باشد. عدم مشارکت و یا به زبان بهتر عدم امکان مشارکت در طرح‌ها و برنامه‌های شهری در کنار مشکلات مربوط به سیستم‌های حمل و نقل و معابر نامناسب شهری حضور فعال قشر معلولین را محدود نموده است. عدم تکریم شایسته معلولین در برنامه ریزی و طراحی فضاهای شهری و خدمات سلامتی و محلی نامناسب که به قشر مذکور ارائه می‌گردد حق معلولین به شهر را نادیده گرفته است. بنابر شرایط پیش گفته، از آن جایی که حقوق شهروندی یا به زبان بهتر «حق خاص به شهر خاص» متعلق به تمامی ساکنین یک شهر است، بررسی حقوق شهروندی معلولین در شهرها به عنوان قشری آسیب‌پذیر که نیازمند حمایت می‌باشند بر اهمیت آن می‌افزاید. با توجه به مفهوم حقوق شهروندی، و لزوم توجه به نیازهای تمامی شهروندان در طراحی و تولید فضای شهری، جنبش‌های متعددی برای ساخت فضای شهر دوستدار معلولین در حال شکل‌گیری است. شهر زنجان نیز از این قاعده مستثنی نبوده، و اقدامات متعددی در قالب بهسازی معابر و پارک‌ها، و اماکن عمومی شهری بمنظور مناسب‌سازی فضای عمومی شهر برای افراد آسیب‌پذیر از جمله معلولان انجام شده است (حیدری، ۱۳۹۹: ۲۷). با اینحال، به نظر می‌رسد این برنامه‌ها برای تحقق اهداف آرمانی حقوق شهروندی افراد آسیب‌پذیر شهر زنجان ناکافی بوده، و نیازمند بازتولید در طراحی و ساخت فضای عمومی شهری برای تمامی اقشار آسیب‌پذیر است. بنابراین پژوهش حاضر در نظر دارد تا با واکاوی نظری حقوق شهروندی، فضای شهری مناسب معلولین را از طریق تئوری مذکور در شهر زنجان مورد تحلیل و بحث قرار دهد.

مبانی نظری

کلمه معلول اسم مفعول از واژه علت است. به فردی که به هر علت دچار نارسایی جسمی یا ذهنی شده است، معلول می‌گویند (رحمانی، ۱۳۹۹: ۲۸). سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۸۱ معلولیت را وجود اختلال در رابطه بین فرد و محیط تعریف کرده است. در نتیجه می‌توان گفت که معلولیت عبارت است از عارضه‌ای که بر اثر ضعف یا اختلال در سیستم حسی و حرکتی ایجاد می‌شود و موجب اختلال در جابه‌جایی و برقراری ارتباط با محیط می‌گردد (کمانرودی کجوی، ۱۳۸۹: ۱۰۰). معلولیت بیش از هر چیز به عنوان یک ویژگی و وضعیت خاص مطرح است. به منظور دستیابی به همین جنبه بود که طبقه بندی بین‌المللی معلولان، مصوب در سال ۱۹۸۰ به کنار نهاده شده و طبقه بندی بین‌المللی کارکردی در تاریخ ۲۲ مه ۲۰۰۱ جایگزین آن گردید. انتقاد عمده‌ای که به طبقه بندی سابق وارد می‌آمد، آن بود که نسبت به جنبه اجتماعی معلولیت غفلت ورزیده بود و بیشتر در آن تمرکز بر جنبه زیست شناختی بود (واحدشیرتری و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۰). نگرشی که در طبقه بندی جدید پذیرفته شده، مثبت تر است. بدین معنا که تفاوت‌های میان یک فرد با دیگران از حیث کارکرد انسانی مدنظر قرار می‌گیرد، نه بر اساس وضعیت سلامت آنها، بدین ترتیب، معلولیت، به عنوان یک پدیده و فرآیند اجتماعی شناخته شده و الگوی پزشکی به کناری نهاده می‌شود (آرمیده، ۱۳۹۲: ۷۱). دیگر، معلولیت نه تنها به عنوان دشواری مربوط به سلامت فرد انگاشته نمی‌شود، بلکه زاینده

اجتماع بوده و هم او باید آن را ترمیم کند. جامعه باید از طریق مناسب سازی منطقی، موانع در مسیر فعالیت و کارایی افراد دارای وضعیت خاص را بر دارد.

حقوق شهروندی

جامعه از نظر حقوقی نیازمند وجود مقرراتی است که روابط تجاری، اموال، مالکیت، شهرسازی و سایر روابط افراد را نسبت به یکدیگر و با نهادهای موجود تعریف و تعیین نماید (زنگنه و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۶۹). «حقوق شهروندی پیش از آنکه فردی باشد، مفهومی عمومی است که مستلزم تغییراتی است که این تغییرات نیز نیازمند یک قدرت جمعی برای شکل دهی مجدد به فرایندهای شهری هستند. مفهوم حقوق شهروندی مستلزم و منوط به آزادی تک تک انسان ها در شهر و بازسازی آن است، مفاهیمی که در عصر حاضر بیش از هر زمان دیگر مورد بی اعتنایی قرار گرفته‌اند» (هاروی، ۲۰۱۸: ۲۲). حقوق شهروندی خواسته‌ای است که از تباينات و تناقضات فضای انتزاعی برمی‌خیزد. این خواسته از امکاناتی که در لابه‌لای فضای متناقض سرمایه‌داری وجود دارد استفاده می‌کند و بروز می‌یابد. از اینروست که صاحبان و تولیدکنندگان فضای انتزاعی (دولت، سرمایه و فن سالاران) آن را خوشایند نمی‌دانند (حبیبی و امیری، ۱۳۹۴: ۲۵).

شهروندان هر جامعه، عناصر اصلی و بنیادین آن جامعه را تشکیل می‌دهند. بدون تردید دارا بودن چنین شهروندانی که نسبت به حقوق و وظایف خود آگاه باشند و خود را نسبت به سرنوشت جامعه خویش مسئول دانسته و در امور مختلف مربوط به آن مشارکت کنند، ضامن بقای آن جامعه است (رکن الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹۳). از طرفی، حقوق شهروندی یک حق بشری است که شامل تعلق یافتن شهر به شهروندان و مشارکت آنان در امور شهری می‌شود. قرار گرفتن این حق در چهارچوب حقوق بشر به جای حقوق مدنی به این معناست که هر انسانی، صرف نظر از ملیت، قومیت و ویژگی های فرهنگی، تنها به دلیل انسان بودن شایسته بهره مندی از این حق است (رهبری و شارع پور، ۱۳۹۳: ۱۱۸). در واقع، حقوق شهروندی، حقی که برای زیست بهتر نه یک پیشنهاد بلکه یک ضرورت است. حقی که پیوستار فضا-زمان زندگی روزمره را هدف قرار می‌دهد و زیست بهتر را منوط به حضور فعال، مشارکت در تولید و تصاحب فضای شهری می‌داند (ابراهیم پور، ۱۳۹۳: ۶). حقوق شهروندی که برآستی باید آن را «حق خاص به شهر خاص» نامید. مفهومی است ناظر بر حقی که باید پدید آید آن هم به دست ساکنان و در این ساختن، ساکنان شهر نیز خود به فراسوی وضع موجود رفته به تمامیت انسانی خود نزدیک و نزدیک تر شوند. پیش شرط تحقق چنین حقی انقلاب فراگیر و پایداری آن است. اما در سطح دیگر تلاش‌هایی اصلاحی قرار دارد که آن را می‌توان سطح گذار یا سطح مصداقی، نامید. در این سطح مفاهیم از جوهر تهی شده ای چون حقوق بشر، حق مشارکت، حقوق زنان و از آنها مهمتر، حق متفاوت بودن، حق دسترسی و مصداق‌های آن و حق شهروندی و نظایر آن‌ها را به سطوح واقعی نزدیک تر می‌سازد (پیران، ۱۳۹۴: ۴۸).

۲-۲- مؤلفه‌ها و ابعاد حقوق شهروندی

هانری لوفر دو مؤلفه را در حقوق شهروندی تفسیر می‌کند:

۱- حق استفاده مناسب از فضاهای شهری: امروزه در شهرهای ما بر اساس نیازی که زندگی اجتماعی شهری ایجاب می‌کند، حق استفاده از فضاهای شهری، برای بازی، کار کردن و وجوه و موارد مشابه برای زندگی مناسب، آنچنان که باید، تأمین نشده است.

۲- حق مشارکت: بر اساس این حق ساکنان شهر باید در سطوح مختلف تصمیم‌گیری‌های مربوط به امور و مسائل شهر و فضاهای شهری دخیل باشند (فنستر، ۲۰۱۹: ۲۱).

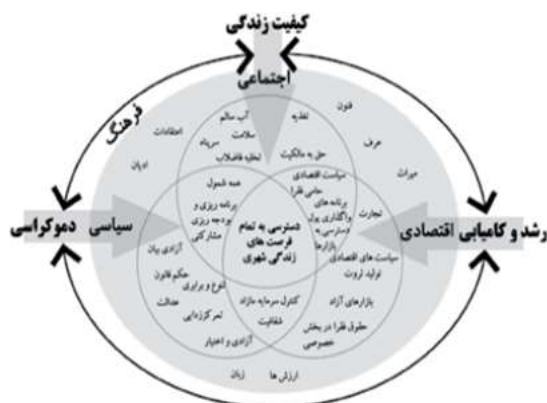
هر یک از این حقوق در بسترهای متفاوت ملی، سیاسی و فرهنگی تفسیرهای متفاوت به خود می‌گیرند اما فلسفه اساسی این مفهوم همچنان توانا ساختن تمامی ساکنان شهر در برخورداری از تمامی فرصت‌های زندگی شهری است (رفیعیان و الوندی پور، ۱۳۹۵: ۳۹). در ارتباط با حق استفاده مناسب از فضاهای شهری باید شرایط ویژه قشر معلول مورد توجه قرار گرفته و اعمال گردد. بدین ترتیب ویژگی‌های محیطی فضاهای عمومی برای معلولین باید تمیز باشد و از نظر ظاهری مرتب به نظر برسد، بو و هوای مطبوع داشته باشد و از سروصدای ترافیک شهر یا دیگر صداهای آزار دهنده دور باشد. تهویه مناسب هوا و اعتدال درجه حرارت در زمستان و تابستان از دیگر شرایط مورد نیاز می‌باشد. در این راستا باید اقدامات ایمنی و محافظتی، تنظیمات نورپردازی، سالن و ورزش و شفافبخشی و سلامت روان معلولین انجام پذیرد (فروغمند اعرابی و کریمی فرد، ۱۳۹۴: ۲۲). با قرار دادن دو مولفه اصلی حقوق شهروندی می‌توان به ابعاد سه گانه مولفه‌ها به شرح ذیل دست یافت:

- سهم فیزیکی: لوبر به این مسئله توجه کرده است که علاوه بر تقسیم بندی‌های صرفاً فضایی، امکان ایجاد دسته بندی فضایی-زمانی در به کارگیری فضاهای شهری قابل انجام است. ایجاد محدودیت زمانی در استفاده از خدمات شهری مانع بهره مندی شهروندان و مانع تحقق اختصاص دهی شهر به خود است (رهبری، ۱۳۹۱: ۵۶).

- کنترل و مالکیت فضا: کنترل و مالکیت در دیدگاه لوبر مفهومی اقتصادی-سیاسی است. با توجه به ریشه‌های مارکسیستی نگرش لوبر، اقتصاد تعیین کننده سیاست شهری نیز هست. لوبر و پس از او ساندرز^۱ (۱۹۸۹)، کاستلز^۲ (۱۹۸۰) و هاروی و مری فیلد (۱۳۹۱) به مسأله کنترل و مالکیت فضا توجه کرده اند.

- سرزندگی شهری: لوبر سرزندگی شهری را در قالب سه متغیر امنیت، ارتباطات و تفریح می‌داند (لوبر، ۱۹۹۱). در حالی که جرایم بیشتر توسط مردان روی می‌دهد و قربانیان آن عموماً مردان هستند (گوتدینرو باد، ۱۳۹۹: ۲۸۷). احساس ناامنی پدیده‌ای است که بیشتر در زنان مشاهده می‌شود (گرید، ۲۰۱۴: ۹۲).

جنبش شهر دوستدار معلولان که از سوی سازمان بهداشت جهانی شروع شده است هشت شاخص را پیشنهاد می‌نماید که در چهارچوب حقوق شهروندی معلولین قابل بررسی می‌باشد این شاخص‌ها عبارتند از: شاخص‌های فضاهای باز شهری، ساختمان‌ها و مکان‌های عمومی، شاخص‌های حمل و نقل، شاخص‌های ایمنی و سهولت تردد، شاخص‌های احترام اجتماعی، شاخص‌های مشارکت و روابط اجتماعی، شاخص‌های بهداشت و درمان و شاخص‌های فرهنگی و تفریحی (سازمان بهداشت جهانی، ۲۰۱۸: ۶۹). در شکل ۱ نیز چرخه حقوق شهروندی و ابعاد مختلف آن از منظر هیبتات نشان داده شده است.

شکل (۱). چرخه حقوق شهروندی (مأخذ: UN-HABITAT: 57, 2008)

۲-۳- حقوق شهروندی و تولید اجتماعی فضا

^۱ Saunders

^۲ Castells

^۳ Greed

گرایش معاصر این است که مردم بیشتری به سوی شهرها در حال حرکت‌اند که باعث بزرگ شدن و رشد سریع شهرها می‌شوند. این امر منجر به ایجاد وضعیتی برای شهر می‌شود که به منظور توسعه یک شهر پایدار و جذاب برای شهروندان خود، نیازمند رفع مسائل بسیاری است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳). یکی از این مسائل، تولید فضا براساس نیازهای تمامی اقشار جامعه است. انسان‌ها به عنوان موجودیت‌های اجتماعی، زندگی و خودآگاهی، جهان خود را تولید می‌کنند. هیچ چیزی، نه در تاریخ و نه در جامعه وجود ندارد که تولید نشده باشد (لوفور، ۲۰۱۶: ۶۸). فضای اجتماعی نیز تولید می‌شود؛ این بدان معناست که فضا به خودی خود نمی‌تواند وجود داشته باشد. فضای اجتماعی از طریق سه بعد که با هم روابط دیالکتیکی دارند ایجاد شده است؛ ابعاد سه گانه «کردار فضایی»، «بازنمایی فضایی» و «فضای بازنمایی شده» در تولید فضا نقش دارند (الیوت و ترنر، ۱۳۹۹: ۴۱۲). لذا تولید هر نوع فضایی، مستلزم شکل‌گیری افکار و اندیشه‌های یک جامعه در قالب برنامه‌ریزی برای آینده است. از اینرو، هر گونه تبعیض یا احترام به حقوق دیگران، برآمده از استدلال‌های جامعه در شیوه‌های تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری است. در این رابطه، لوبر بر این باور است که هر جامعه‌ای بنابر شیوه تولیدی که استفاده می‌کند، فضایی مخصوص به خود می‌آفریند. لذا هر جامعه‌ای کردار فضایی خاصی دارد که فضای مخصوص آن جامعه را می‌سازد و بنابراین می‌توان از تولید اجتماعی فضاها سخن به میان آورد. فضامندی عینیت‌یافتگی وجود اجتماعی است (لوفور، ۲۰۱۱: ۴۵). از اینرو، فضا و محیط‌های شهری در وهله اول باید توانایی پذیرش افراد و تامین خدمات رفاهی و آسایش تمام اقشار جامعه را داشته باشد. خلاف این امر نشان از عدم توانایی و مناسب بودن برای استفاده افراد جامعه می‌باشد. این موضوع برای افراد معلول از حساسیت و اهمیت بیشتری برخوردار است؛ زیرا یک محیط شهری معلول و معلول‌کننده خود مانعی برای ایجاد تدام یک زندگی مستقل است (جمعه پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶). کنوانسیون بین‌المللی، راجع به اشخاص معلول در زمینه مناسب‌سازی فضای زندگی را در ماده دو خود اینگونه تعریف می‌کند: «سازگاری و تغییرات مقتضی و ضروری که تکلیف و باری بی‌مورد و نامتناسب را تحمیل نموده و حسب نیازمندی‌ها در مورد خاص، بهره‌مندی و اعمال کلیه حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین را برای افراد دارای معلولیت در شرایط برابر با سایرین تضمین می‌نماید». در این رابطه، مطابق بند الف ماده یک آیین‌نامه اجرایی ماده دو قانون جامع حمایت از حقوق معلولان ایران، مناسب‌سازی اینگونه تعریف شده است «اصلاح محیط و تدارک وسایل حمل و نقل، به طوری که افراد معلول قادر باشند که آزادانه و بدون خطر در محیط پیرامون خود اعم از اماکن عمومی، معابر، محیط شهری و بین شهری و ساختمان‌های عمومی حرکت کنند و از تسهیلات محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با حفظ استقلال فردی لازم بهره‌مند شوند» (واحد شیرتری و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۲۲). این در حالی است که فراهم نبودن زیرساخت‌های لازم برای افراد معلول و کم‌توان جسمی و حرکتی، دسترسی آنان به امکانات شهری را با مشکل مواجه کرده است و نابسامانی فضاهای شهری و عدم انطباق آن با نیازها و خواسته‌های این افراد سبب منزوی شدن آنها شده است (جمعه پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۶). بنابراین اصلاح محیط و تدارک تجهیزات مورد نیاز به گونه‌ای بتواند افراد معلول با حفظ استقلال فردی، آزادانه و بدون احساس خطر از محیط پیرامون خود (اعم از اماکن عمومی، معابر و محیط شهری و...) استفاده نمایند زمینه مناسبی را برای بازگرداندن معلولین به اجتماع، زندگی و فعالیت فراهم می‌سازد (شهناز، ۱۳۹۹: ۶۲).

پیشینه تحقیق

در تکمیل مبانی نظری مقاله، پیشینه تحقیق در سطح بین‌المللی و ایران که هر کدام به وجوه مختلف حقوق شهروندی در باز تولید فضای شهری برای افراد آسیب‌پذیر جامعه تاکید دارند در جدول ۲ بیان شده است.

جدول (۱). مرور پیشینه تحقیق

نویسنده	عنوان	نتایج
---------	-------	-------

نویسنده	عنوان	نتایج
باتیسلو ^۱ و همکاران ۲۰۲۰	واکاوی ارتباط میان کاربری زمین، محله و مشارکت برای برنامه سالانه اپیدمیولوژی معلولان جسمی	شرایط زندگی در محیط های ساخته شده تاثیر غیر قابل انکاری بر دامنه فعالیت های فیزیکی و اجتماعی افراد به ویژه گروه های کم توان جسمی-حرکتی دارد
گل ^۲ و همکاران ۲۰۲۰	ویژگی محیط های ساخته شده در ارتباط محاسبه جابجایی با GPS میان افراد دارای معلولیت حرکتی	محیط های پیاده محور تحرک پذیری گروه های کم توان میان سال و کهنسال را تقویت می نماید.
کلارک ^۳ و همکاران ۲۰۱۹	محیط های ساخته شده شهری و نمودار ناتوانی جسمی-حرکتی	میزان تحرک پذیری گروه های کم توان در محله هایی که شیوه جابجایی خودرو محور است نسبت به محله های پیاده مدار ۱/۵ برابر بیشتر است
حیدری و همکاران ۱۴۰۰	پایش نظریه حق به شهر در بازتولید فضای شهر دوستدار سالمند	برای بهبود وضعیت حق به شهر سالمندان، تقویت حق استفاده مناسب از فضای شهری و حق مشارکت ضروری است
حرمی و نورمحمدی ۱۳۹۹	مناسب سازی معابر شهری با نیاز جامعه معلولین شهر تهران	نبود درک ضرورت اجرای ضوابط متناسب با نیاز معلولین از سوی مسئولین ذیربط از دلایل عدم انطباق معابر با نیاز معلولین است
واحد شیرتری و همکاران ۱۳۹۷	بررسی نحوه جبران خسارات قابل مطالبه معلولان ناشی از عدم مدیریت مناسب سازی محیط شهری	معلولان با استناد به مبانی فقهی و قانونی، حق دریافت سه دسته از خسارات یعنی مادی، معنوی و جسمانی ناشی از عدم مناسب سازی فضای شهری را دارند

با عنایت به مروری بر نتایج ادبیات می توان اظهار نمود در سابقه پژوهش های انجام گرفته در حوزه واکاوی نظریه حقوق شهرداری در باز تولید فضای عمومی شهر براساس نیازمندی گروه های آسیب پذیر نمایان است، غیر از مقاله حرمی و نورمحمدی و همکاران (۱۳۹۹) که با انتقادات قابل تاملی در حوزه نگرش ها و شاخصها مواجه شده است، مابقی پژوهش ها در حد تبیین ساختار نظری و تشریح حوزه ها باقی مانده اند. از این رو جای خالی تحقیقی که بتواند با ارائه یک تحلیل متکی به روش های علمی که دید جامعی از مسأله حقوق شهرداری براساس نیازمندی گروه های آسیب پذیر ارائه دهد خالی است. از این رو پژوهش حاضر تبیین حقوق شهرداری در باز تولید فضای عمومی شهر براساس نیازمندی گروه های آسیب پذیر مورد توجه قرار داده است. از این منظر می توان گفت که پژوهش حاضر اگرچه به لحاظ موضوعی (گروه های آسیب پذیر) در موارد مختلف و از جنبه های مختلف به آن (کیفیت زندگی، شهر دوستدار معلولین، زیست پذیری و غیره) مورد بررسی قرار گرفته است، اما به لحاظ محتوایی و روش های بکار گرفته شده، دارای نوآوری بوده و فرازهای متعددی آن را از تحقیقات پیشین متمایز می سازند. لذا اهمیت بررسی این موضوع را میتوان در دو محور عمده خلاصه نمود: ارزش نظری و ارزش عملی. ویژگی نظری این مطالعه کمک به پیشرفت تخصصی و افزودن بر ادبیات علمی موضوع و برنامه ریزی شهری بر اساس نیازمندی گروه های آسیب پذیر می باشد، زیرا تاکنون در زمینه فوق بررسی های بنیادین صورت پذیرفته است و به تبع آن در کشور ما نیز این موضوع تاکنون چندان مورد بررسی و توجه پژوهشگران و برنامه ریزان قرار نداشته است. ارزش عملی پژوهش نیز به نوبه خود در تغییر، بهبود و اصلاح روشها و الگوهای مواجهه با استانداردهای شهری بر اساس نیازمندی گروه های آسیب پذیر خواهد بود.

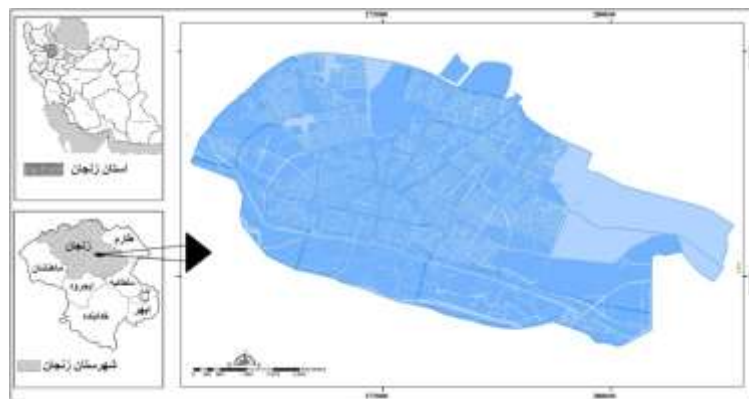
محدوده مورد مطالعه

شهر زنجان به عنوان اولین و بزرگترین نقطه شهری استان با ۴۳۰۸۷۱ نفر جمعیت در سرشماری ۱۳۹۵، یکی از شهرهای میانه اندام کشور محسوب می گردد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵). این شهر با داشتن ۵۵۶۰ نفر معلول معادل ۱/۳ درصد از جمعیت شهر، نیازمند طراحی شهری براساس نیاز شهروندان معلول می باشد (سازمان بهزیستی زنجان، ۱۴۰۰). براساس گزارش های مدیر کل بهزیستی زنجان، ۲۵ درصد از فضاهای فیزیکی ادارات شهر و ۴۹ درصد فضای عمومی شهر زنجان برای معلولین مناسب سازی شده است، با اینحال، هنوز مناسب سازی فضای شهری به سطح استاندارد نرسیده است (حسینی، ۱۴۰۲: مصاحبه میدانی).

^۱ Botticello

^۲ Gell

^۳ Clarke

شکل (۲). موقعیت شهر زنجان در کشور

داده و روش‌ها

پژوهش حاضر از نظر روش پیمایشی-تحلیلی است. گردآوری داده‌ها با مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای انجام شد. جامعه آماری پژوهش را معلولین جسمی-حرکتی ساکن شهر زنجان تشکیل می‌دهند. در این مطالعه معلول جسمی-حرکتی طبق ماده ۱ قانون حمایت معلولان کشور به افرادی اطلاق می‌گردد که به تشخیص کمیسیون پزشکی سازمان بهزیستی بر اثر ضایعه جسمی، یا توأم ذهنی-جسمی، اختلال مستمر در سلامت و کارایی عمومی وی ایجاد گردد. به طوری که موجب کاهش استقلال فرد در زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی شود (کرباسی و دواتگران، ۱۳۹۸: ۴۶). طبق اطلاعات مرکز آمار، تعداد معلولین شهر زنجان برابر ۵۵۶۰ نفر است (جدول ۱). با فرمول کوکران ۳۵۹ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. برای توزیع پرسشنامه و مصاحبه با نمونه‌ها نیز، از نسبت تعداد معلولین هر رده معلولیت مطابق جدول ۲ استفاده شد.

جدول (۲). تعداد معلولین و نوع معلولیت به عنوان جامعه آماری و نمونه آماری تحقیق در شهر زنجان

مجموع	معلول چند نقص	نقص تنه	نقص پا	قطع پا	نقص دست	قطع دست	اختلال گفتار	ناشنوا	نابینا	
۵۵۶۰	۱۰۳۵	۴۳۷	۱۶۱۷	۲۱۷	۷۳۹	۱۴۳	۶۰۱	۴۲۲	۳۴۹	تعداد جامعه آماری
۳۵۹	۶۷	۲۸	۱۰۴	۱۴	۴۸	۹	۳۹	۲۷	۲۳	تعداد نمونه

مأخذ (سازمان بهزیستی زنجان، ۱۴۰۰)

شاخص‌های تحقیق در قالب «حق استفاده از فضای شهری» و «حق مشارکت» به عنوان متغیر مستقل و «حقوق شهروندی» به عنوان متغیر وابسته در قالب پرسشنامه استاندارد SF-36 می‌باشد (جدول ۳). قابل ذکر اینکه ابزار پرسشنامه این پژوهش از پروژه جامع شهرهای دوستدار معلولین که از سوی سازمان بهداشت جهانی در ۲۲ کشور دنیا به اجرا درآمده تدوین گردید. متغیرهای زمینه‌ای نیز شامل ویژگی‌های فردی جامعه آماری در قالب ۴ ویژگی به شرح جنسیت (مرد و زن)؛ میزان و نوع معلولیت (نابینا؛ ناشنوا؛ اختلال گفتار؛ قطع دست؛ نقص دست؛ قطع پا؛ نقص پا؛ نقص تنه)؛ موقعیت اجتماعی-اقتصادی (بالا، متوسط، پایین)؛ مدت اقامت در شهر (کمتر از ۵ سال، ۵ تا ۱۰ سال، ۱۰ تا ۲۰ سال، بالای ۲۰ سال) می‌باشد. برای تحلیل داده‌ها از جداول توصیفی، آزمون تحلیل واریانس (برای بررسی میزان اختلاف نظر گروه‌های آماری در مورد موضوع تحقیق) و آزمون تحلیل مسیر (برای بررسی نحوه تاثیر شاخص‌های حق استفاده از فضای شهری و حق مشارکت بر مولفه حقوق شهروندی) به کمک نرم افزار SPSS و SmartPLS.3 استفاده شده است.

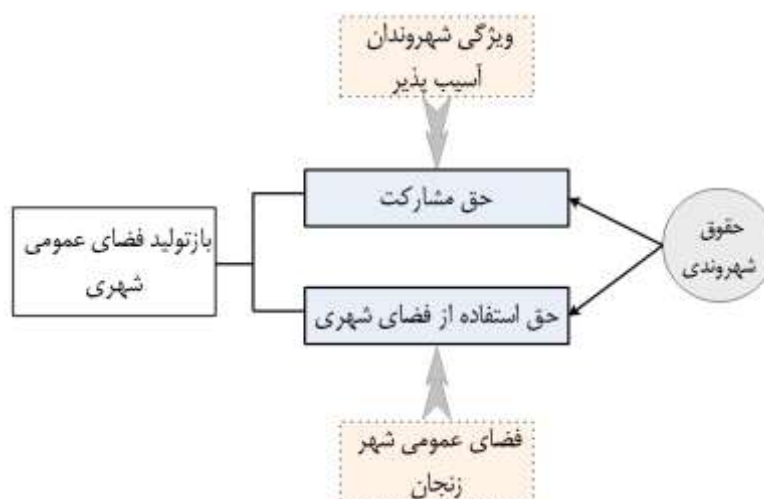
۱. پرسشنامه SF-36: یک ابزار بررسی کیفیت زندگی مرتبط با سلامت است. بررسی وضعیت سلامتی با SF-36 برای مطالعات پیامد در علم پزشکی طرح‌ریزی شده است و به طور وسیع مورد آزمایش و اعتبارسنجی قرار گرفته است. برای اندازه‌گیری سلامت عمومی جمعیت‌ها و همچنین جهت مقایسه سلامتی معلولین با شرایط SF-36 یک ابزار اندازه‌گیری عمومی کیفیت زندگی است.

جدول (۳). شاخص‌های ارزیابی پژوهش

ابعاد	شاخص‌ها
حق استفاده مناسب از فضاهای شهری	سهام فیزیکی
	کنترل و مالکیت فضا
	سرزندگی شهری
حق مشارکت	تصمیم‌گیری شهری
	سازماندهی شهری
	تولید فضا

ماخذ (باری حصار و همکاران، ۱۳۹۹؛ بهزادپور و صفردوخت اصل، ۱۳۹۹؛ کرباسی و دواتگران، ۱۳۹۸؛ واحدشیرتری و همکاران، ۱۳۹۷؛ جمعه‌پور و همکاران، ۱۳۹۵)

در شکل ۳ نیز مدل مفهومی تحقیق برای نمایش رابطه بین شاخص‌ها و متغیرها جهت دستیابی به اهداف تحقیق ارائه شده است.

شکل (۳). مدل مفهومی تحقیق

بحث و بررسی

بررسی‌ها نشان داد که یکی از مظاهر توسعه مطلوب شهر، ارتقاء حقوق شهروندی و حس تعلق مردم به شهر با بالا بردن فضای زیستی مطلوب برای تمامی اقشار است. در این پژوهش یافته‌ها معطوف به گروه معلولین شهری در شهر زنجان است. در این رابطه، تحلیل ویژگی‌های آماری جامعه نمونه نشان می‌دهد که اکثریت نمونه‌ها با تعداد ۳۲۶۳ نفر (۵۸/۷ درصد) از بین زنان بود. در زمینه نوع معلولیت نیز شهروندان با معلولیت نقص پا با تعداد ۱۰۴ نفر به عنوان بیشترین معلولیت و شهروندان دارای معلولیت قطع دست به تعداد ۹ نفر دارای کمترین تعداد معلولیت در شهر هستند. از نظر موقعیت اجتماعی-اقتصادی، مصاحبه‌شود. پایگاه اجتماعی-اقتصادی از ترکیب سه مولفه شغل، درآمد، و میزان سواد بدست آمده است. در این رابطه، ابتدا متغیر اشتغال با استفاده از ری‌کد کردن از کد گذاری صفر و یک به کدگذاری (شغل نامناسب کد صفر و شغل مناسب با کد ۱۰۰) تغییر داده شد، سپس متغیر درآمد را طبق دهک بندی درآمد سالیانه خانوار بدین صورت کدگذاری مجدد شد؛ (سه دهک اول کد ۱۰؛ سه دهک دوم کد ۲۰؛ سه دهک سوم کد ۳۰ و دهک آخر نیز کد ۳۵). متغیر سطح تحصیلات با کد گذاری صفر تا چهار به کد گذاری صفر تا صد تغییر داده شد (بی‌سواد با کد ۰، خواندن و نوشتن ۲۵، دیپلم با کد ۵۰، تحصیلات دانشگاهی لیسانس با کد ۱۰۰). و بعد از جمع کردن این سه متغیر با همدیگر و ساختن متغیر جدیدی به اسم موقعیت اجتماعی-اقتصادی، این متغیر نیز به سه سطح موقعیت اجتماعی-اقتصادی (پایین، متوسط و بالا) تقسیم شد (جدول ۴).

جدول (۴). ویژگی‌های جامعه آماری شهر زنجان

جنسیت		مرد							زن	
		۲۲۹۷							۳۲۶۳	
نوع معلولیت	نابینا	ناشنوا	اختلال گفتار	قطع دست	نقص دست	قطع پا	نقص پا	نقص تنه	معلول چند نقص	
	۲۳	۳۷	۳۹	۹	۴۸	۱۴	۱۰۴	۲۸	۶۷	
موقعیت اجتماعی-اقتصادی	پایین		متوسط			بالا				
	۲۷۸۱		۱۸۳۴			۹۴۵				
مدت اقامت در شهر	زیر ۵		۱۰ تا ۵			۱۰ تا ۲۰		بالای ۲۰		
	۶۱۱		۸۳۵			۲۱۲۷		۱۹۸۷		

بررسی شاخص‌های حقوق شهروندی براساس دو بعد حق استفاده از فضای شهری و حق مشارکت نشان می‌دهد که شاخص سهم فیزیکی با ۳/۱۲ بیشترین امتیاز را کسب کرده است. و شاخص تصمیم‌گیری شهری با امتیاز ۲/۷۸ کمترین رتبه را به خود اختصاص داده است. بدین ترتیب آمارها نشان می‌دهد که جامعه آماری از وضعیت سرانه‌های کاربری اراضی و ایمنی شبکه معابر و حمل و نقل و شکل و سیمای ظاهری محلات رضایت دارند. طبق یافته‌های تحقیق، در بعد «سهم فیزیکی» جامعه آماری از شاخص «افزایش سرانه فضاهای سبز و پیاده‌روها به صورت محله‌ای» با میانگین ۲/۵۴؛ در بعد کنترل و مالکیت فضا نیز، شاخص «توانایی معلولین در دسترسی به مسکن مناسب» با میانگین ۳/۱۹؛ در بعد سرزدگی نیز شاخص «تأمین روشنایی مناسب معابر در شب» با میانگین ۳/۳۴؛ در بعد تصمیم‌گیری شهری نیز شاخص «مشارکت شهروندان در انتخابات و جلسات شورای اسلامی محلات» با میانگین ۳/۲۷؛ در بعد سازماندهی شهری شاخص «رضایت شهروندی از رفاه اجتماعی» با میانگین ۳/۳۷؛ در نهایت در بعد تولید فضا، شاخص «تمایل شهروندان به انجام فعالیت‌های عمرانی» با میانگین ۳/۲ بیشترین رضایت‌مندی را کسب کرده‌اند.

جدول (۵). وضعیت شاخص‌های حقوق شهروندی در شهر زنجان

حق مشارکت		حق استفاده از فضای شهری		
میانگین	شاخص	ابعاد	میانگین	شاخص
سهم فیزیکی و مالکیت فضا	مشارکت در انتخابات و جلسات شورای اسلامی محلات	۳/۲۷	۳/۵۴	افزایش سرانه فضاهای سبز و پیاده‌روها به صورت محله‌ای
			۳/۴	وجود علائم راهنمای واضح و روشن در فضاهای عمومی
			۳/۳۳	تعریض پیاده‌رو برای عبور و مرور ایمن معلولین
			۳/۲۶	تعبیه امکانات ورزشی معلولین در بوستان‌ها
			۳/۲	مناسب کردن زیرساخت و کفپوش پیاده‌روها
			۳/۰۷	تعبیه صندلی مناسب معلولین در معابر شهری
			۲/۹۹	ایمنی و راحتی حمل و نقل عمومی برای معلولین
			۲/۸۷	ایجاد سطوح شیبدار در کنار پله‌ها در معابر
			۲/۷۷	ایجاد امکانات مناسب معلولین در سرویس‌های بهداشتی
			۲/۷۳	تعبیه امکانات ویژه حمل و نقل معلولین
کنترل و مالکیت فضا	رضایت شهروندی از رفاه اجتماعی	۳/۳۷	۳/۱۹	توانایی معلولین در دسترسی به مسکن مناسب
			۳/۱۴	ارائه تسهیلات معلولین برای امکان تغییر در خانه
			۳/۱	تجهیز شهری به تجهیزات موردنیاز معلولان
			۳/۰۴	شنیدن صدای معلولین
			۳	مشارکت فعال معلولین در جلسات و مراسم
			۲/۹	طراحی فعالیت‌های داوطلبانه برای معلولین
کنترل و مالکیت فضا	رضایت شهروندی از زیباسازی محیط شهری	۳/۲۹	۳/۱۴	رضایت شهروندی از بهداشت محیط شهری
			۳/۱۴	رضایت شهروندی از امکانات ارائه شده
			۳/۱	عملکرد شهرداری در زمینه امور فرهنگی
			۳/۰۱	عملکرد شهرداری در تأمین ایمنی شهروندان
کنترل و مالکیت فضا	رضایت شهروندی از رفاه اجتماعی	۳/۳۷	۲/۹۱	عملکرد شهرداری در زمینه امور ورزشی
			۲/۹۱	عملکرد شهرداری در زمینه امور ورزشی

		میزان		میزان	
۲/۷۹	رضایت شهروندی از فعالیت های عمرانی	۲/۷	مقرون به صرفه سازی حضور معلولین در شهر	میزان زندگی شهری	
۲/۶۳	اعتماد مردم نسبت به قول و قرار مسوولان	۲/۶۱	ایجاد زمینه همکاری معلولین با شورایی محله		
۲/۵۶	رضایت شهروندی از تسهیلات	۲/۵	جذب معلولین به مشارکت در تصمیمات و برنامه های شهری		
۳/۲	تمایل شهروندان به انجام فعالیت های عمرانی	۳/۳۴	تأمین روشنایی مناسب معابر در شب		
۳/۱۳	تمایل به انجام فعالیت های مربوط به محیط زیست	۳/۲۴	تعبیه علائم لازم برای خدمات در محل زندگی معلولین		
۳/۰۹	تمایل شهروندان به انجام فعالیت های مربوط به رفاه	۳/۱۷	تخفیف خدمات فرهنگی، هنری، ورزشی و اجتماعی		
۲/۹۷	تامین نیروی انسانی (کمک فکری) از سوی شهروندان	۳/۱۱	دسترسی به اینترنت در مکان های عمومی و دولتی		
۲/۹۴	تمایل به انجام فعالیت های مربوط به خدمات شهری	۳/۰۹	ایجاد امنیت بیشتر در بوستان ها و معابر شهری		
۲/۸۶	توجه به امور محله از سوی شهروندان	۳/۰۳	برگزاری مسابقه ورزشی بین معلولین		
۲/۷۳	پیشنهاد، انتقاد درباره مدیریت شهری از سوی شهروندان	۲/۹۹	وجود مربی های ورزشی، با انواع بازی های مناسب معلولین		
۲/۷۱	تامین مالی هزینه طرح ها از سوی شهروندان	۲/۹۶	وجود تلفن مشاوره معلول		
۲/۳۴	جلسه پیرامون امور شهر با همراهی شهروندان	۲/۷۷	ارائه اطلاعات نرم افزاری برای معلولین		
۲/۳	تقدیر از شهروندان برتر	۲/۷	وجود مراکز مخصوص ورزش معلولین به اندازه کافی		

در بررسی اختلاف نظر جامعه آماری، مشخص گردید که میزان سطح معنی داری شاخص «نوع معلولیت»، برابر صفر است. این مقدار سطح معنی داری کمتر از سطح اطمینان $P > 0.05$ است و فرض صفر ($H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_N$) رد می شود. بنابراین، در شاخص «نوع معلولیت»، بین گروه های مختلف «تابینا؛ ناشنوا؛ اختلال گفتار؛ قطع دست؛ نقص دست؛ قطع پا؛ نقص پا؛ نقص تنه؛ معلول چند نقص» در زمینه وضعیت شاخص های حقوق شهروندی و مطلوب بودن فضای زیستی در شهر اختلاف نظر وجود دارد. چرا که فضاهای عمومی شهر زنجان براساس توانایی های جسمی یا به عبارت بهتر بر اساس نوع معلولیت شهروندان بویژه معلولین طراحی و مناسب سازی نشده است. و هر یک از این گروه ها، نظرات متفاوتی نسبت به سطح زندگی شهری دارند. از طرفی مقدار F در آزمون برابر ۱,۲۶۶ است. این مقدار کمتر از حد انتظار است و نشان می دهد که جامعه آماری اختلافات چندانی فاحشی نسبت به هم ندارند. علاوه بر این، در سه شاخص بعدی، سطح معنی داری کمتر از سطح اطمینان $P > 0.05$ است و فرض صفر ($H_0: \mu_1 = \mu_2 = \dots = \mu_N$) تایید می شود. در نتیجه، بین گروه های مختلف جنسیت (زن و مرد)؛ موقعیت اجتماعی-اقتصادی (پایین؛ متوسط؛ بالا) و مدت اقامت در شهر (زیر ۵؛ ۵ تا ۱۰؛ ۱۰ تا ۲۰؛ بالای ۲۰) اختلاف نظر وجود ندارد.

جدول (۶). اختلاف نظر گروه های آماری از وضعیت شاخص های حقوق شهروندی با آزمون تحلیل واریانس

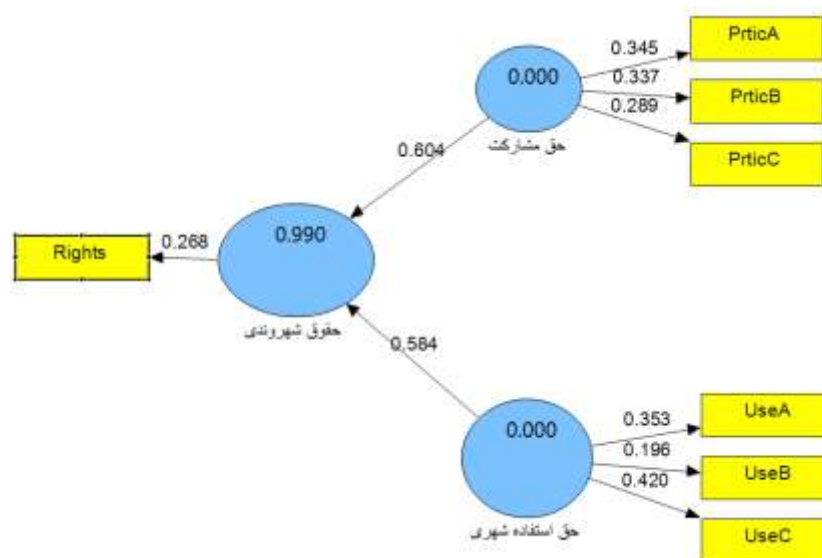
Sig.	df	F	
۰/۲۰۸	۵	۶/۳۵۱	جنسیت
۰/۰۰۰	۵	۱/۲۶۶	نوع معلولیت
۰/۱۲۶	۵	۴/۳۹۸	موقعیت اجتماعی-اقتصادی
۰/۸۶	۵	۷/۶۰۸	مدت اقامت در شهر

در شهر زنجان، طبق نتایج جدول ۷، مقدار اثر کل مولفه حق استفاده از فضای شهری بر مولفه حقوق شهروندی برابر ۰/۸۰۲ است. و مقدار اثر کل مولفه حق مشارکت برابر ۰/۸۲۴ است. این روند نشان می دهد که از نظر جامعه آماری، مولفه های حق استفاده و حق مشارکت تاثیر مطلوبی بر مولفه حقوق شهروندی دارند و با تقویت این دو مولفه می توان فضای شهری مطلوب و متناسب با نیازهای اقشار مختلف به ویژه معلولین ایجاد نمود. نکته مهم در تاثیر مولفه این است که اثر مولفه های مستقل بر مولفه حقوق شهروندی بیشتر از ۰/۶ است و این نشانگر تاثیر بسیار مطلوب و پایدار در شهر زنجان است. همچنین مقدار سطح معنی داری مولفه ها ۰/۰۰۰ است که فرضیه صفر (H_0) را رد می کند و نتایج تحقیق قابل تعمیم به کل محدوده شهر زنجان است. همچنین، در بررسی اثر مستقیم مولفه ها که با استفاده از آماره بتا در آزمون رگرسیون خطی چندگانه بدست می آید. میزان تاثیر هر دو شاخص تقریباً برابر است.

بررسی جداگانه مولفه‌ها نیز نشان داد که در مولفه «حق استفاده از فضای شهری» شاخص «سرزندگی شهری» با اثر کل ۰/۵۶۳ بیشترین تاثیر را دارد. این عامل نشان می‌دهد که جامعه آماری به نسبت دیگر مولفه‌ها، معتقدند که وضعیت سرزندگی شهری مطلوب تر بوده و باید از طریق بهبود سرزندگی شهری، مولفه «حق مشارکت» نیز شاخص «تصمیم‌گیری شهری» با اثر کل ۰/۵۱۷ بیشترین تاثیر را بر شاخص حقوق شهروندی داشته است.

جدول (۷). تاثیر مولفه‌های حق استفاده از فضای شهری و حق مشارکت بر مولفه حقوق شهروندی با تحلیل مسیر

اثر کل	اثر غیرمستقیم	اثر مستقیم	شاخص	ابعاد
0/511	0/091	0/42	سهم فیزیکی	حق استفاده از فضای شهری
0/422	0/226	0/196	کنترل و مالکیت فضا	
0/563	0/21	0/353	سرزندگی شهری	
0/802	0/218	0/584	کل(حق استفاده از فضای شهری)	
0/517	0/18	0/337	تصمیم‌گیری شهری	حق مشارکت
0/443	0/098	0/345	سازماندهی شهری	
0/496	0/207	0/289	تولید فضا	
0/824	0/22	0/604	کل(حق مشارکت)	

شکل (۴). تاثیر مولفه‌های حق استفاده از فضای شهری و حق مشارکت بر مولفه حقوق شهروندی با تحلیل مسیر

نتیجه‌گیری

در بحث ساماندهی فضاهای شهر و تولید فضا براساس نیاز شهروندان و رعایت اصل حقوق شهروندی این موضوع مطرح است که فضا و محیط‌های شهری در وهله اول باید توانایی پذیرش افراد و تامین خدمات رفاهی و آسایش تمام اقشار مختلف جامعه با توانمندی‌ها و ضعف‌های متفاوت را داشته باشد. در غیر این صورت، محیط شهر به صورت سلیقه‌ای و براساس اصل تنازع بقا برنامه‌ریزی و سازماندهی می‌گردد، و به‌مرور جامعه به سمت محله بندی اکولوژیک و شکل‌گیری طبقات اجتماعی-اقتصادی متضاد حرکت خواهد کرد. این رویه برای اقشار آسیب‌پذیر جامعه بویژه معلولین نامطلوب خواهد بود. در این رابطه، فراهم نبودن زیرساخت‌های لازم برای افراد معلول و کم‌توان جسمی و حرکتی، دسترسی آنان به امکانات شهری را با مشکل مواجه می‌کند و نابسامانی فضاهای شهری و عدم انطباق آن با نیازها و خواسته‌های این افراد سبب منزوی شدن آنها شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهد با اینکه فضاهای عمومی شهر زنجان برای حضور اقشار آسیب‌پذیر (بویژه معلولین) مناسب‌سازی شده است، اما هنوز به

وضعیت استاندارد و فراگیر نرسیده، است. لذا شرایط موجود نیازمند برنامه ریزی برای بازطراحی فضاهای عمومی کل شهر است. بنابراین، در حال حاضر به نظر می‌رسد حقوق شهروندی در شهر زنجان امر مغفولی در برنامه ریزی و مدیریت شهری بوده است. بررسی جامعه آماری با آزمون تحلیل واریانس نیز نشان داد که شهروندان معلول با نوع معلولیت متفاوت، درک واحدی از وضعیت شاخص حقوق شهروندی در شهر زنجان ندارند. و گروه‌های مختلف «نابینا؛ ناشنوا؛ اختلال گفتار؛ قطع دست؛ نقص پا؛ نقص تنه؛ معلول چند نقص» معتقدند که فضای عمومی شهر بر اساس ناتوانی های جسمانی شهروندان بویژه معلولین طراحی و مناسب‌سازی نشده است. و هر یک از این گروه‌ها، نظرات متفاوتی نسبت به سطح زندگی شهری دارند. بنابراین، عدم برخورداری از حق شهروندی در بین معلولین ساکن در شهر زنجان، یکی از جلوه‌های آشکار نقض حقوق شهروندی است. همچنین، بررسی شاخص‌های حقوق شهروندی و میزان تاثیرگذاری هر کدام بر فضای شهری با آزمون تحلیل مسیر نیز نشان داد که، مقدار اثر کل مولفه حق استفاده از فضای شهری بر مولفه حقوق شهروندی برابر $0/802$ است. و مقدار اثر کل مولفه حق مشارکت برابر $0/824$ است. این روند نشان می‌دهد که از نظر جامعه آماری، مولفه‌های حق استفاده و حق مشارکت تاثیر مطلوبی بر مولفه حقوق شهروندی دارند و با تقویت این دو مولفه می‌توان فضای شهری مطلوب و متناسب با نیازهای اقشار مختلف به ویژه معلولین ایجاد نمود. بنابراین با توجه به اهمیت موضوع حقوق شهروندی معلولین به عنوان بخشی از ظرفیت های مکنون اجتماعی-اقتصادی جامعه و بی توجهی به حقوق این گروه، منجر به عادی شدن عدم رعایت حقوق شهروندی در جامعه خواهد شد.

باتوجه به نتایج بدست آمده مبنی بر اهمیت رعایت حقوق شهروندی در طراحی و بازتولید فضای شهری و مناسب‌سازی فضاهای عمومی برای حضور هر چه بیشتر معلولان در جامعه، شهر زنجان در مسیر مناسب‌سازی قرار دارد. و برنامه ریزان و مدیران شهری، مناسب‌سازی فضاهای عمومی را به عنوان یک سیاست‌گذاری عمومی طراحی شهری، مورد توجه قرار داده اند، تا به سطح ایده آل حقوق شهروندی برسند. در این رابطه، برخی تحقیقات مرتبط نیز بر اهمیت رعایت حقوق شهروندی معلولان در طراحی شهری تاکید داشته اند. از جمله باتیسلو و همکاران (۲۰۲۰) بر نقش محیط شهری بر دامنه فعالیت های فیزیکی و اجتماعی؛ گل و همکاران (۲۰۲۰) بر توسعه اماکن پیاده محور؛ حیدری و همکاران (۱۴۰۰) بر بهبود وضعیت حق به‌شهر سالمندان؛ حرمتی و نورمحمدی (۱۳۹۹) بر ضرورت اجرای ضوابط متناسب با نیاز معلولین و واحد شیرتری و همکاران (۱۳۹۷) بر مناسب‌سازی فضای شهری تاکید داشته اند. لذا اغلب تحقیقات همسو با نتایج تحقیق حاضر بوده، و بر ضرورت مناسب‌سازی فضاهای عمومی شهر برای حضور پذیری معلولان در جامعه تاکید داشتند. با این تفاوت که، مناسب‌سازی فضای شهری براساس نیاز معلولان، در شهر زنجان شروع شده، و می‌توان به ارزیابی و بازتولید فضا پرداخت. در صورتی که در تحقیقات مشابه، بر لزوم توجه به مناسب‌سازی تاکید می‌گردد.

منابع

- ابراهیم پور، مجید (۱۳۹۳). *جهان‌های ممکن: هانری له فور و حقوق شهروندی*، انسان‌شناسی و فرهنگ. احمدی، قادر و گلشاهی، مرتضی و باقری، علی (۱۳۹۶). *ارزیابی شاخص‌های شهروند الکترونیک از منظر شهروندان (نمونه موردی: کلان‌شهر شیراز)*. برنامه‌ریزی و آمایش فضا؛ ۲۱ (۳): ۲۶-۱
- آرمیده، سیاوش (۱۳۹۲). *بررسی فقهی و حقوقی چالش‌های جبران خسارت ناشی از ایجاد معلولیت در حوادث، فصلنامه علمی تخصصی تحقیقات جدید در علوم انسانی*، شماره ۸
- بهزادپور، محمد و صفردوخت اصل، محمد (۱۳۹۹). *بررسی مشکلات عبوری معلولین جسمی و حرکتی در پیاده‌روها و پارک‌ها شهر کرج با تاکید بر ضوابط و مقررات معلولین. فصلنامه شبک*. ۶(۵): ۲۵۱-۲۶۰.
- پیران، پرویز (۱۳۹۴). *سخن آغازین: حق مشخص به شهر مشخص*، نشریه هفت شهر، ۴(۵۰-۴۹): ۵۱-۸.
- تقوایی، مسعود و مرادی، گلشن و صفراآبادی، اعظم (۱۳۸۹). *بررسی و ارزیابی وضعیت پارک‌های شهر اصفهان بر اساس معیارها و ضوابط موجود برای دسترسی معلولان و جانبازان. جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی*، ۲۱(۲): ۴۷-۶۴
- تقوایی، علی اکبر، عزیزی، داود و احمد یزدانیان (۱۳۹۴). *بررسی نقش نظریه حقوق شهروندی در تولید و بازتولید فضای شهری*، نشریه هفت شهر، شماره ۵۰-۴۹: ۹۹-۸۸.
- جمعه‌پور، محمود و عیسی‌لو، علی اصغر و عیسی‌لو، شهاب‌الدین. (۱۳۹۵). *توانسنجی فضاهای شهری در پاسخدهی به نیاز گروه‌های کم توان جسمی - حرکتی*، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر قم. *فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی شهری*، ۷(۲۶): ۲۱-۳۶
- حبیبی، سید محسن و مریم امیری (۱۳۹۴). *حقوق شهروندی: شهر موجود و شهر مطلوب آنچه هست و آنچه باید باشد*، نشریه پژوهش‌های انسان‌شناسی، ۵(۳): ۳۰-۹.
- رحمانی، مهدی (۱۳۹۹). *حقوق کودکان معلول*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق، گرایش خصوصی، پردیس بین‌الملل رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و دینانی، لیلا و افتخاری، احسان (۱۳۹۵). *تحلیل محتوایی حقوق شهروندی روستایی در برنامه‌های پنج‌ساله توسعه اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۰(۲): ۱۹۱-۲۵۰.
- رفعیان، مجتبی و نینا الوندی پور (۱۳۹۵). *مفهوم پردازی اندیشه حقوق شهروندی؛ در جستجوی مدلی مفهومی*، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۱۶(۲): ۴۷-۲۵.
- رهبری، لادن (۱۳۹۱). *احساس امنیت در فضاهای شهری و حق زنان*، اولین همایش علمی پوهشی زنان و زندگی شهری، شهرداری تهران. رهبری، لادن و محمود شارع پور (۱۳۹۳). *جنسیت و حقوق شهروندی: آزمون نظریه لوبر در تهران*، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۱۴(۱): ۱۱۶-۱۴۱.
- زنگنه، یعقوب و هنرمندی، نیلوفر و زنگنه، مهدی (۱۳۹۷). *تحلیلی بر رابطه آگاهی از حقوق شهری بر شهروندی فعال (مطالعه موردی: مناطق ۱ و ۵ شهرداری مشهد)*. *برنامه‌ریزی و آمایش فضا*. ۱۳۹۷؛ ۲۲ (۴): ۱۹۰-۱۷۰
- سازمان بهزیستی زنجان (۱۴۰۰). *گزارش سالانه، انتشارات سازمان بهزیستی زنجان*، زنجان
- شهناز، علی اکبر (۱۳۹۹). *ارزیابی و اولویت‌بندی فضاهای عمومی شهری باتوجه به نیازهای معلول و کم‌توان*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه سیستان و بلوچستان
- فروغمند اعرابی، هوشنگ و کرمی فرد، لیلا (۱۳۹۴). *شهر دوستدار معلول و معیارهای طراحی مراکز تعاملات اجتماعی معلولی با رویکرد سلامت روان*، نشریه مدیریت شهری، شماره ۳۹: ۷-۲۴.
- کمان رودی کجوری، موسی. (۱۳۸۹). *آسیب‌شناسی ساختاری مدیریت توسعه شهری تهران با تاکید بر مناسب‌سازی فضاهای شهری برای معلولان*. مدیریت شهری، ۸(۲۵): ۹۹-۱۱۴.
- گوتدینر، مارک و لزلای باد (۱۳۹۹). *مفاهیم اساسی در مطالعات شهری*، ترجمه عبدالرضا ادهمی، تهران، بهمن برنا، چاپ اول.
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). *سرشماری عمومی نفوس و مسکن استان زنجان ۱۳۹۵*، انتشارات مرکز آمار ایران، تهران.
- واحدشیرتری، مصطفی و حسنی، علیرضا و آقایی بجستانی، مریم (۱۳۹۷). *بررسی نحوه جبران خسارات قابل مطالبه جانبازان و معلولان ناشی از عدم مدیریت مناسب‌سازی محیط شهری*. مدیریت شهری، ۱۷(۵۲): ۲۲۹-۲۱۹.

یاری حصار، ارسطو و سعیدی زارنجی، سمیرا و فرزانه سادات زارنجی، ژیلا و اسکندری عین الدین، هادی (۱۳۹۹). ارزیابی مناسب‌سازی فضاهای شهری برای معلولان و افراد کم‌توان جسمی-حرکتی (مطالعه موردی شهر اردبیل)، *مجله مطالعات شهری*، ۹(۳۶): ۱۱۷-۱۳۲. یغفوری، حسین؛ آقائی، واحد؛ موذنی، مهدی و بدلی، احد (۱۳۹۶). نقش شاخص‌های مدیریتی و سرمایه اجتماعی در ارتقای میزان مشارکت شهروندان در امور شهری (مطالعه موردی: شهر پارس آباد مغان)، *فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای*، ۷(۲۷): ۱۳۳-۱۴۶. الیوت، آنتونی و برایان ترنر (۱۳۹۹). *برداشت‌هایی در نظریه اجتماعی معاصر*، ترجمه فرهنگ ارشاد، تهران: جامعه شناسان، چاپ اول.

Bromila, R., Matthew. D., Thomas. C. (2019). *City center accessibility for wheelchair users: The consumer perspective and the planning implications*.

Fenster, Tovi (2019). *Identity Issues and Local Governance: Woman's Everyday Life in the City*, Social Identities.

Greed c., (2014). *Women and Planning Creating Gender Realities*, Routledge, London and New York.

Harvey, David (2018). *The right to the city*, New Left Review.

Lefebver, Henri (2011). *The Production of Space*. Translated by David Nicholson. Smith, Oxford, Black well, Oxford and Cambridge.

Lefebvre, Henri (2016). *The Urban Revolution*, translated by Robert Bononno, New York, University of Minnesota press.

Safier, M (2016). *Securing the Right to the City: the case for civic cosmopolitanism*, UNESCO UN-HABITATE ISS 2016: 30.

UN-HABITAT (2008). *State of the World's Cities 2010/2011*, Bridging The Urban Divide

WHO. (2018). *Ageing and life course, fighting stereotypes*, Weily press, New York.